Turkish Studies *Historical Analysis*

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 163-184

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22915

ISSN: 2667-5552

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 16.04.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (20.05.2019)- Referee 2 (07.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

STRATEJİK İTTİFAKIN EKONOMİ POLİTİĞİ: TÜRKİYE-İSRAIL EKONOMİK İLİŞKİLERİ (1948-1960)

*Arda BAŞ**

ÖZ

İsrail Devleti'nin kurulması ve kısa sürede Ortadoğu'da önemli bir aktör haline gelmesi Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını derinden etkilemiştir. Türkiye, İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından diğer Ortadoğu ülkelerinden çok daha farklı özelliklere sahip bir devlet ile karşı karşıya olduğunu görmüştür. İsrail'i Türkiye açısından farklı kılan başlıca özelliklerden biri ekonomik yapısıdır. İsrail kurulduğu ilk yıllarda, tarımsal üretim kapasitesi düşük, yeraltı zenginlikleri bakımından fakir ve sürekli göç alan bir ülkedir. İsrail ekonomisi, tarım ürünü ve hammadde bakımından dışa bağımlı yapısına rağmen, Türkiye'nin Avrupa'dan ithal ettiği pek çok ara malı üretebilme kabiliyeti vardı. Türkiye, kısa sürede İsrail'in Ortadoğu'da tarımsal ürün ve hammadde karşılığı ara mal ile teknolojik aletler alabileceği bir ülke olduğunu görmüştür. İki ülkenin ekonomik açıdan birbirini tamamlayıcı özelliğe sahip olduğu söylemi ve bunun kısmen de olsa gerçekleşmesi Türkiye-İsrail arasında ilişkilerin hızla gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1954 sonrası iki ülkenin ekonomik yapılarından meydana gelen değişim; İsrail'in tarımsal üretim kapasitesini arttırması, Türkiye'nin ekonomik bunalım içine girmesi, bölgesel krizler iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. 1958'den itibaren Türkiye ve İsrail arasında artan stratejik işbirliği sürecinde ise ekonomik ilişkilerin iki ülke arasındaki ilişkilerde yakınlaştırıcı rolü yeniden ön plana çıkmış, Mart 1960'ta 1950'de yapılan ticaret anlaşmasından daha kapsamlı bir anlaşma yapılmıştır. Bu çalışmada 1948-1960 arası dönemde Türkiye ve İsrail'i Ortadoğu'da yaşanan tüm siyasi krizlere rağmen birbirine yaklaştıran faktörlerden birinin ekonomi olduğu ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Ortadoğu, Ekonomi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, E-posta: arda_bas@yahoo.com

THE ECONOMIC POLITICS OF STRATEGIC ALLIANCE: TURKEY-ISRAEL ECONOMIC RELATIONS (1948-1960)

ABSTRACT

Turkey's Middle Eastern policies were influenced by the founding of Israel and its becoming a significant actor in the Middle East relatively quickly. Turkey realized that Israel differed significantly from its Middle Eastern counterparts in several respects, one of the most essential of which was its economic structure. At the time of its foundation, Israel was a state with poor agricultural output potential as well as underground resources, and had a constant influx of immigrants. In sharp contrast to Israel's foreign-dependent situation in terms of agricultural products and raw materials, Turkey was capable of manufacturing many kinds of intermediate goods with the raw materials it imported from Europe. Turkey shortly realized that Israel was a state from which it could obtain intermediate goods and technological devices in return for agricultural products and raw materials. The discourse that the two states would complement each other in this way -and the partial fulfilment of it- caused relationships between the two states to develop rapidly. However, Turkey-Israel relations changed for worse following the year 1954 due to a change in the economic structures of both states, Israel's increased agricultural output capacity, the economic depression in Turkey, along with regional crises. From 1958 onwards, the two states came closer once again economically thanks to increased strategic alliance between them, which led to the trade agreement in March 1960, much broader than that of 1950. This study puts forward that one of the factors that drew Turkey and Israel together in spite of all the crises in the Middle East between 1948 and 1960 was economic considerations.

STRUCTURED ABSTRACT

Even though Turkey did not participate in World War II, its economy was considerably affected by the war due to the long duration of the war and the fact that it had to keep its military forces mobilized continually. Faced with Soviet Union's demands for land and military base following the war, Turkey was forced to cooperate with Western nations, particularly the USA, in order to defend itself against such threats. For USA to accept Turkey as its ally after World War II, it was necessary that Turkey organize its economic and political system according to its allies. Turkish economy would need to adapt to those of Western nations by becoming more liberalized, and the transition to multi-party political system would need to be completed. With a badly disturbed economy by World War II and a far-from-complete transition to industrialization, Turkey would have to get over great difficulties to restructure its economy to align with those of Western nations.

Turkey needed foreign aid as well as partners with which it could ensure economic, political, and military cooperation in this transition. It was the USA that provided a great proportion of the foreign aid, but it was not easy to find a country to cooperate economically. The neighbouring Middle Eastern countries were relying on agricultural

imports in much the same way as Turkey. Trade in the form of barter was not only limited between Turkey and these countries but they were also in fierce competition with Turkey's export goods. Hence, the trade ties between Turkey and Arab states did not grow at the desired level. However, when part of Eastern Europe and Balkans came under the influence of the Soviet Union after World War II, Arab states became Turkey's primary export markets. Turkey's exports to this region grew even more after the mandate government in Palestine.

After the establishment of the Israeli state, Turkey's relations with this newly founded state on Palestinian lands improved rapidly, as Israel was backed up by the USA, with which Turkey was seeking to form an alliance. Another reason for Turkey's increasing interest in forming relations with Israel was the military superiority Israel had against Arabs in the First Arab-Israel War. Both states soon saw that they could set up an economic partnership. Turkey was now able to carry out barter trade in its close environment. While it was not possible for Turkey to procure intermediate goods, industrial goods, or to transfer specialists in return for wheat with other Arab states, this could potentially come true with trade relations with Israel. Meanwhile, as a newly-founded state, Israel had limited agricultural output. Without completing infrastructural projects such as irrigation of arable lands and employing the constant influx of Jewish migrants in agriculture, Israel would not be able to end its reliance on foreign sources and goods given its inadequate underground and aboveground resources. The cost of covering these needs through importing them from distant lands was high, and the need for agricultural products could not be met by regular imports from Arab countries either, as they viewed Israel as an enemy to be destroyed. Turkey stood out as the only state that could supply Israel agricultural products and raw materials in the close proximity. Furthermore, Turkey had considerable agricultural output at times of abundant rainfall in its wide geography, and did not have a developed industry despite its rich underground reserves. Therefore, it could easily meet Israel's demands for agricultural products and raw materials in its early years. Under these circumstances, economic relations between Turkey and Israel progressed at a fast pace, accompanied by political relations.

Turkey- Israel relations did not become serious until after Democratic Party government. At the time, there were proceedings for a trade agreement. As soon as it came to power, Democratic Party signed a trade agreement with Israel, putting the complementary attributes of the two states fully into effect. The two states maintained their complementary traits until 1954, which improved their trade volumes. In this period, Turkey and Israel became better acquainted with each other politically. Turkey did not pay much attention to Arab states' criticism of its relations with Israel until 1954, due to the two countries' strong economic relations and financial gains. However, the two states began to gradually lose their properties that used to encourage them to cooperate following the year 1954. Israel was no longer so dependent on Turkey for its basic needs such as wheat as it was between 1950 and 1953. Turkey, on the other hand, had failed to make strategic investments in the development of agricultural products, which constituted its key exports. Increasing number of tractors led to an increase in unemployment in villages, boosting urbanization rate. Turkey needed to spare its wheat

stocks for the subsistence of its rapidly growing urban population. In addition, there had been a lack of investment in the irrigation infrastructure, which was crucial for agricultural production. This left agricultural production dependent on rainfall. The drought of 1953-1954 caused production to drop, and Turkey was unable to meet the needs of ready-to-buy markets such as that of Israel. Urbanization coupled with luxury consumption culture led to an increase in Turkey's demand for imported goods. While the number and types of products acquired from Israel tended to increase during this period, Turkey could not diversify its exports and quantities began to drop. In this context, economic relations between Turkey and Israel were in great depression until 1958, augmented with Turkey's signing of the Baghdad Pact with the support of England and the USA and the Suez Crisis. Turkey could no longer ignore criticism against its relations with Israel from Islamic states, with which it was now allies. However, such factors as Arab nations' radicalization following the Suez Crisis in the Middle East, efforts of Arab nations to form close ties with the Soviet Union, the Eisenhower Doctrine, and the Syrian Crisis brought Turkey and Israel closer once again. In this process, the two states seemed to remember their complementary economic traits. Even though both states were aware of the lack of the suitable conditions that helped them to converge prior to 1954, it was imperative that they stood together politically against their Arab adversaries, which needed to be strengthened through economic relations. Israel had made great efforts in order not to lose its market in Turkey from 1955 onwards, and now had no intention to give up on all the investments made. Israel's economy remained reliant on American aid in spite of the considerable growth it achieved. It would be highly irrational to cut ties with Turkish market under these circumstances. Raw materials imported from Turkey were cheap due to the geographic proximity of the two states, which could decrease production costs, giving Israel leverage in its competition with Western nations.

Turkey, by contrast, did not get the desired results from its efforts for forming political and military alliances with Arab nations. Turkey's trade volume with its allies Iraq, Iran, and Pakistan was too small compared to the one with Israel. Increasing economic problems, shortage of foreign currency in particular, prevented Turkey from importing even basic necessities from Europe. Turkey could import goods from Israel without having to spend its scarce foreign currency reserves. The two states began to form good relationships politically at the turn of 1958. As a result, they signed the Peripheral Pact in 1958, aimed at increasing cooperation between the two anti-Arab states in terms of political and military intelligence. A more extensive trade agreement was signed in March 1960 in order to strengthen their relations. With its decade-long experience, the Democratic Party realized that economic relations between Turkey and Israel were as important as political ones despite their ups and downs, and that even though the two countries did no longer complement each other, Turkey's economic partner should be Israel rather than Arab nations. However, the newly-formed government following the overthrow of the Democratic Party with the coup on 27 May 1960 decided not to maintain the convergence policy with Israel.

Keywords: Turkey, Israel, Middle East, Economy.

Giriş

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaşın ardından en az Avrupa ülkeleri kadar derin bir ekonomik bunalım içine girmiştir. Hayat pahalılığı, karaborsacılık, yüksek enflasyon gibi problemlerin yanında Türkiye, sanayileşmesini tamamlayamamış ve pek çok perakende ürünü dışarıdan temin eden ve temel ihracatı tarım ürünlerine dayanan bir ülkeydi. Türkiye'nin ekonomisini, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni şartlarda, dünya ekonomisine entegre etmesi bir zorunluluktan (Boratav, 2003: 93). Türk ekonomisi savaş sonrası yeni şartlara göre kendini yeniden düzenleyerek daha liberal bir görünüm kazanırken, yaptığı sınırlı ihracatı arttırmalı ve mevcut pazarlarını korumalıydı. Eğer bu sağlanamazsa Türkiye'nin dış yardımlara bağımlılığı artarak, dış ticaret açığı ekonomik liberalizasyonla birlikte kontrol edilemez hale gelebilirdi. Dış ticaret ve ihracat, bu nedenle ekonominin en önemli gündem maddelerinden biri haline geldi. Türkiye ihracat yaptığı mevcut pazarlardaki durumu korumaya ve ticaret hacmini geliştirmeye yönelik yoğun bir çaba içine girdi.

II. Dünya Savaşı bittiğinde Türkiye'nin en önemli ihracat pazarlarından biri Filistin'di. 1946 yılının ilk yedi ayında Türkiye'nin Filistin'e ihracatı, toplam ihracatının % 9.30'unu, ithalatının ise %3.81'lik kısmını oluşturuyordu (N.A., FO, 424/287/R1971/44, 04 Şubat 1947). İngiliz mandası döneminde Filistin ile yürütülen ticarete Türkiye avantajlı konumunu sürdürmüştü. 1946-1949 yılları arasında Türkiye için Filistin üçüncü büyük ihracat pazarıydı. Bu durum İsrail Devleti'nin kurulduğu ilk yılda aynı şekilde devam etti. (Amikam, 1987: 63-64). Türkiye, I. Arap-İsrail Savaşı'nın ardından da Filistin ile ticari ilişkilerini sürdürdü. Örneğin Filistin'e Aralık 1948'te sterlin ile ödeme yapılarak büyükbaş hayvan satılmasına hükümetçe izin verildi (.BCA, Fon Kodu. 30-10-00-00, Yer Adı: 84-531-14, 23 Aralık 1948).

Filistin'deki ihracat pazarını kaybetmek istemeyen Türkiye, I. Arap-İsrail Savaşı'nın ardından bölgedeki gelişmeleri daha yakından izlemeye başladı. Türkiye'nin bu ihracat pazarında artık başka aktörler vardı. Filistin toprakları üzerinde İsrail Devleti kurulmuştu. İsrail Devleti'nin 14 Mayıs 1948'de kurulmasının ardından başlayan I. Arap-İsrail Savaşı boyunca Türkiye, İsrail'i tanımak için bir girişimde bulunmadı. Ancak savaşın, yeni kurulan bir devlet olmasına rağmen İsrail tarafından kazanılması Türkiye'nin İsrail'e yönelik ilgisinin artmasına neden oldu. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 7 Şubat 1949'da yaptığı açıklamada Türkiye'nin, İsrail Devleti'ni tanıma meselesini değerlendirdiğini açıkladı (The New York Times, 9 Şubat 1949). Türkiye, İsrail'i tanıma kararı almadan önce Türkiye'deki Yahudi cemaat bu kararın Türkiye ve İsrail ekonomilerine sağlayacağı faydayı vurgulayan makaleler yayınladı (Şalom, 24 Mart 1949). 24 Mart 1949'de Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar doğrultusunda Türkiye, İsrail'i tanıdı (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 118-108-3, 24 Mart 1949). Şalom gazetesi Türkiye'nin İsrail'i tanıma kararının ardından, iki ülke arasındaki yakınlaşmada ekonomik ilişkilerin belirleyici olacağına ve iki ülke ekonomisinin birbirlerini tamamlayıcı niteliğine dikkat çeken makaleler yayınlamaya devam etmiştir. Gazete, İsrail'in Türkiye için iyi bir pazar olduğunu, Türkiye'de bolca üretilen tütün, pamuk, afyon ve kuruyemişin İsrail'de çokça talep gördüğünü; İsrail'inde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu cam, suni gübre, ilaç ve mamul eşya satabilecek durumda olduğunu yazmıştır. Üstelik İsrail yakın zamanda Türkiye'nin talep ettiği plastik eşya, radyo, fotoğraf makinası, elektrikli aletler, saat gibi ürünleri üreterek Türkiye'ye satabilir hale gelecekti. Türkiye böylece, bu malları kendine coğrafi olarak yakın bir ülkeden ucuz bir şekilde temin edebilecekti (Şalom, 19 Mayıs 1949).

Türkiye'nin İsrail'i tanıdığı günlerde ekonomisinin genel görünümü iyi değildi. Ülkenin ithalat miktarı artmış bunun finansmanı için altın ve döviz stokları kullanılmıştı. Dış ticaret açığı artan Türkiye için yeni pazarlar bulmak bir zorunluluktan (N.A., FO, 371/95267/RK1011/1, 8 Ocak 1951). Öte yandan hükümet kendine sunacağı ekonomik avantajlara rağmen İsrail ile ilişkileri geliştirmekte temkinli hareket ediyordu. Bunun çeşitli sebepleri vardı; Türkiye, Arap ülkelerinin İsrail ile ilişkiler hakkında hassasiyetinin farkındaydı, bu nedenle Arap ülkeleri ile gerilimi arttırmadan, İsrail ile ilişkilerini sürdürmek istiyordu. Bunu sağlamak için İsrail'e karşı adımlarında temkinli davranmayı tercih ediyordu (Amikam, 1987: 61).

İsrail ise bölgedeki siyasi yalnızlığına son vermek ve ekonomisini rahatlatmak için Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye büyük önem veriyordu. İsrail hükümeti aldığı tüm önlemlere ve güçlü yönetim tarzına rağmen, coğrafyasından kaynaklı ekonomik zorlukları aşması mümkün olmuyordu; İsrail doğal kaynaklardan ve hammaddeye yoksun küçük bir ülkeydi. Sanayisi ise henüz zayıf ve ihraç ettiği mallar oldukça sınırlıydı. Kronik enflasyon ve ağır bir askeri bütçe hükümetin hareket alanını daraltıyordu. Üstelik kitlesel bir şekilde dünyadan İsrail'e Yahudi göçü devam ediyor, bu da bütçe üzerindeki baskıyı arttırıyordu (N.A., FO, 492/4/ER1013/9, 11 Ocak 1950). İsrail'in 1949 da acilen çözmesi gereken problemlerinden biri dış ticaret açığıydı. Hammadde ve gıda ithal etmek zorunda olan İsrail'in tarımsal üretimini hemen arttırmayacaktı. İsrail narenciye, petrokimyasal, işlenmiş materyal, takma dişler, el yapımı takılar gibi çoğu yeni göç eden Yahudiler tarafından üretilen ürünler; bu hammadde ve gıda ihtiyacında takas için kullanmak istiyordu (N.A., FO, 492/3/E12482/1016/131, 10 Ekim 1949).

İsrail açısından bir diğer problem, I. Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Arap ülkelerinin İsrail'e karşı başlatmış oldukları ekonomik boykottu. İngiltere'nin Mısır büyükelçisi, bu boykotun İsrail ekonomisi üzerindeki etkisini ve Arap ülkelerinin, İsrail'e yönelik ekonomik ablukadaki kararlılıklarına dikkat çekerek, hükümetine bu konuda daha aktif bir şekilde inisiyatif almasını tavsiye ediyordu. Çünkü Araplar savaşın ardından ekonomik silahlar ile Yahudilere karşı topyekûn bir mücadele başlatmışlardı. Üstelik bu baskı İsrail'i daha da radikalleştirilebilirdi (N.A., FO, 371/75098/E3507/4, 08 Mart 1949). Gerçekte İsrail'in yaşadığı ekonomik zorlukların başlıca kaynaklarından biri, Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik ambargo kararı ve izolasyon politikasıydı. Buna rağmen İsrail, bu boykot ve yaşadığı sıkıntılara rağmen Kudüs gibi temel konular henüz pazarlığa halen açık değildi (N.A., FO, 492/3/E14489/1016/131, 30 Aralık 1949).

İsrail hükümeti bu ekonomik ve siyasi şartlar altında Türkiye'nin İsrail'i tanıma kararının üzerinden iki ay geçmeden Haziran 1949 başında Türkiye ile bir ticaret anlaşması yapmak üzere harekete geçmiş ve bir uzmanı ön görüşme için Ankara'ya yollamıştır. Bu ön görüşmenin ardından temmuz ayında İsrail'den Türkiye'ye resmi bir ticaret heyetinin gönderilmesi planlanıyordu (Şalom, 9 Haziran 1949). Tanıma kararının ardından İsrail tecrübeli bir diplomat olan Eliahu Sasson'u Ankara'ya orta elçi sıfatıyla gönderme kararı alarak Türkiye'den AGREMAN talebinde bulunmuştur. Sasson'un Türkiye'de görevlendirilmesi İsrail'in, Türkiye ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek meselesine ne kadar önem verdiğinin bir diğer göstergesi oldu (BCA, Fon Kodu. 30-10-00-00, Yer Adı: 131-942-5, 14 Kasım 1949). İsrail Başbakanı Ben Gurion'un Knesset'te 8 Kasım 1949'da yaptığı dört saatlik uzun konuşmada, hükümetinin dokuz ay boyunca yürüttüğü çalışmalardan bahsetmiştir. Konuşmada üzerinde durulan konulardan biri de Türkiye olmuştur. Gurion, Ortadoğu'nun en modern devleti olan Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının İsrail için özel bir memnuniyet olduğunu belirterek, Türkiye ile ilişkilerin öneminin bir kez daha altını çizmiştir (N.A., FO, 492/3/E13850/1016/131, 11 Kasım 1949).

Türkiye-İsrail Arasında 1950 Ticaret ve Ödeme Anlaşması

1950 yılına gelindiğinde Müslüman kimliği ve Batılı ülkeler ile kurduğu ilişkiler, stratejik konumu ve sahip olduğu ekonomik potansiyel ile Türkiye, İsrail açısından son derece önemli bir ülkeydi. İsrail, Türkiye'ye teknik bilgi, askeri ve endüstriyel ürünler satarak ekonomik ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Ancak Türkiye için yeni kurulmuş küçük bir ülkeden askeri ve endüstriyel ürünler ile teknik bilgi almak, bir zayıflık göstergesi ve milli duyguları rencide edici bir durumdu. Üstelik Türkiye'de üretilen ürünlerin benzerlerinin İsrail tarafından, Türk pazarına sokulma girişimi, Türkiye tarafından hoş karşılanmıyordu. Bu psikolojik ve ekonomik etkenler iki ülke arasındaki yakınlaşmanın hızını başlangıçta kesti (Amikam, 1987: 63-65).

1948 ve 1949'da yaşanan kötü buğday hasatı ve artan yaşam maliyeti nedeniyle Türk ekonomisi ağır bir bunalım yaşamıştı. Buna karşın 1950 yılının ilk günlerinde Türk ekonomisi toparlanmaya, özellikle Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri ile ticareti yeniden canlanmaya başlamıştır (The New York

Times, 4 Ocak 1950). Tam bu toparlanma sürecinde Türkiye-İsrail arasındaki yakınlaşma hız kazandı; Türkiye ve İsrail arasında Mart 1950’de karşılıklı elçilikler açılarak diplomatik ilişkiler tam anlamıyla tesis edildi. Bu yakınlaşmada iki ülkenin parlamenter demokrasiyi yerleştirme çabaları ve Batı tipi ekonomik kalkınma modellerini uygulamaları etkili oldu. Bunların yanı sıra iki ülke arasındaki yakınlaşmada ABD’nin büyük etkisi vardı: ABD, Türkiye ve İsrail’i bölgede iki önemli müttefik olarak görüyordu. İki ülkeye aynı oranda olmamakla birlikte önemli dış yardımlar yapıyor, ayrıca ABD’li uzmanlar Türkiye ve İsrail’e yaptığı tavsiyeler sonucu iki ülke aynı dönemde “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, “Petrol Kanunu” gibi dış pazarlara ülkelerini açan ekonomik alanda liberalizasyonu arttıran kanunlar çıkarması tavsiyesinde bulunmuştur (Erhan-Kürkçüoğlu, 2012: 641).

Bu esnada Türkiye’de 14 Mayıs 1950’de gerçekleşen seçimlerle Demokrat Parti (DP) iktidara geldi. DP’nin Türkiye’de ele alması gereken öncelikli konu ekonomiydi; ekonominin toparlanması, piyasadaki mal kıtlığı ve pahalılığın önlenmesi gerekiyordu. Türkiye’nin, piyasada talep edilen malların temini için dışarıdan mal alması ve bunun finansmanı için ihracat yapması gerekiyordu. Bu şartlar altında Türkiye, İsrail ile ekonomik ilişkileri geliştirerek ekonomisini rahatlatılabildi. Bunun için uygun zemin de vardı. 1946-1949 yılları arasında Türkiye, Filistin’e 18 milyon dolarlık ihracat yapmış ve Filistin’e ihracat yapan ülkeler arasında dördüncü sıraya yükselmeyi başarmıştı (Erhan, 2002: 435). Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından, var olan ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi için yoğun bir çaba içine girdi (Erhan-Kürkçüoğlu, 2012: 643). İsrail tarafı da Türkiye pazarının kendine sunacağı geniş imkânların farkındaydı. DP’nin iktidara gelmesinin üzerinden iki hafta geçmeden, beş kişilik bir İsrail heyeti, ticari meseleleri görüşmek üzere Türkiye’ye geldi. Heyet iki gün İstanbul’da çalıştı; ardından Ankara’ya giderek Türkiye ile İsrail arasında yapılması planlanan ticaret anlaşması için görüşmelere başladı (Milliyet, 20 Mayıs 1950).

Türkiye ile İsrail arasında Ödeme Anlaşması ve Ticaret Anlaşmasının yapılması için daha DP iktidara gelmeden önce 10 Mart 1950’de Dışişleri Bakanlığı’na verilen yetki ile çalışmalar başlamıştı. Yapılan görüşmelerin ardından 4 Temmuz 1950’de iki ülke arasında modus vivendi ile Ticaret ve Ödeme Anlaşması imzalanarak 4 Ağustos 1950’de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 123-64-8, 4 Ağustos 1950). Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşler Genel Müdürü M. Fatin Rüştü Zorlu ile İsrail’in Ankara Elçisi Sasson tarafından imzalanan anlaşma sonrası basın mensuplarını sorunlarını cevaplayan İsrail heyetinden müşavir Tuvia Arazi, bunun iki ülke arasında yapılan ilk ticaret ve herhangi bir kontenjan içermeyen bir kliring anlaşması olduğunu, İsrail’in Türkiye’den tarımsal ürünler, Türkiye’nin ise İsrail’den tıbbi malzeme, kimyevi madde, boya, penisilin, elektrikli aletler, beyaz eşya, otomobil lastiği, radyo gibi eşyalar alabileceğine dikkat çekmiştir (Şalom, 13 Temmuz 1950).

Türkiye Cumhuriyeti ve İsrail Devleti arasında 4 Temmuz 1950’de imzalanan ticaret anlaşmasına göre iki tarafta ithalat, ihracat, gümrük işlemlerinde karşılıklı olarak en ziyade müsaadeye mazhar millet olarak kabul etmişlerdir. Modus vivendi, imzalandığı günden iki devlet arasında ticaret ve seyrisefain anlaşması yapıncaya kadar yürürlükte kalacaktı. Ayrıca taraflar arzu ettikleri takdirde bu modus vivendiyi altı ay önceden bildirerek iptal edebilecekti. Türkiye ve İsrail arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla imzalanan anlaşmaya göre ise; iki ülke arasındaki ticari mübadelelerin iki tarafında yürürlükteki ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olmasına karar verilmiştir. Ayrıca iki tarafın, birbirlerine ihraç edecekleri mallar ile ilgili anlaşmada belirtildiği şekilde bir ürün menşei şahadetnamesi hazırlamasına, ancak bedeli 100 Türk lirasından ucuz olan mallar için düzenlenmemesine karar verilmiştir. 4 Temmuz 1950’den 4 Mayıs 1951’e kadar geçerli olacak anlaşma süresi dolmadan iki ay önce fesh etmek isteyen taraf bildirimde bulunacak, eğer anlaşma iptal edilmezse her sene kendiliğinden uzayacaktı. Türkiye ve İsrail arasında Ödeme Anlaşması’na ise iki ülkenin aralarındaki ödemeleri kolaylaştırmak için yapılmıştı. Türkiye’den İsrail’e yapılacak ödemelerin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile Anglo-Palestine Bank Tel Aviv adına açılacak ABD doları hesabı üzerinden gerçekleştirilmesine, iki bankanın da yapılan ödemeleri günü gününe birbirlerine bildirmelerine, ayrıca

para yatırma ve ödeme işlemlerinin her iki ülkenin milli parası ile yapılmasına ve döviz kuruna çevirmede resmi kurların geçerli olmasına karar verilmiştir. Anlaşmanın sona ermesi durumunda borçlu taraf altı ay içinde ihracat ile borcu kapatabilecekti. Ayrıca iki tarafın bahsi geçen hesaptaki alacaklı ve borçlu limiti 840 bin doları geçmediği sürece hak sahiplerine ödeme yapılması kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, Sayı:7722, 31 Ocak 1951, s. 478-480., N.A., FO, 371/95267/RK1011/1, 8 Ocak 1951).

Bir tür takas anlaşması olan bu anlaşma ve ödeme anlaşması ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile İsrail merkez bankası niteliğini taşıyan Anglo-Palestine Bank arasında doğrudan para transferi için bağlantılar sağlandı. Anlaşmalarla birlikte yapılan *modus vivendi* ile ise iki ülke arasında kapsamlı bir ticaret ve seyrüsefer anlaşması yapılmaya kadar, iki taraf en ziyade müsaadeye mazhar ülke olarak kabul etti. 1950'den itibaren İsrail firmaları toplu konut, askeri havaalanı, yol yapımı gibi büyük projelerde yer aldılar (Erhan-Kürkçüoğlu, 2012: 641). Esenboğa Havalimanı, İstanbul'da Mecidiyeköy'de gazeteciler sitesi inşaatında İsrailli mühendisler görev yaptı; Ankara'da çeşitli apartman işleri İsrailli müteahhitler tarafından gerçekleştirildi (Şalom, 3 Ağustos 1955).

Bu anlaşmanın ardından Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri hızla gelişmeyi sürdürdü. 1950'li yılların ilk yarısında İsrail henüz tarımda altyapı yatırımlarını tamamlayarak üretimini arttıramamıştı. Bu dönemde Türkiye, İsrail'in pamuk ihtiyacının tamamını, buğday ihtiyacının yarısını, kuru meyve, sığır eti, balık gibi temel ihtiyaçlarda da yine en önemli tedarikçi ülkelerden biriydi. Türkiye, İsrail'e gıda ürünleri satarken, İsrail'den elektrikli ev aletleri, soba, buzdolabı, kimyevi maddeler, otomobil lastiği, çimento ithal etti (Erhan, 2002: 435- Erhan, 1997:32). Ayrıca Türkiye'nin doğrudan temas kurmadığı Doğu Bloğu ülkelerinde üretilen ve kamyon, traktör, ağır iş makineleri, çelik mamuller İsrail üzerinden Türkiye'ye ulaşıyordu (Erhan-Kürkçüoğlu, 2012: 641).

Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri hızla gelişirken, Arap ülkeleri bunu yakından izlediler. Ancak Türkiye-İsrail ilişkileri konusunda yeni kurulan DP hükümetine yönelik sert bir tavır içine girmediler. Arap Birliği Başkanı Azzam Paşa, DP hükümeti ile birlikte Araplara yönelik Türkiye'nin izlediği "yatıştırma siyasetini" ilgi ile karşıladıklarını ancak Türkiye'nin İsrail'i tanımış olmasının Araplar tarafından göz ardı edilmediğini belirtmekle yetindi (N.A., FO, 371/87942/RK1023/5, 14 Eylül 1950). DP hükümeti ise İsrail ile siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmek konusunda son derece istekliydi. Dışişleri Bakanı Köprülü, İngilizlerle yaptığı görüşmelerde Arap ülkelerinin Kore meselesinde BM'de takındıkları muğlak tutuma dikkat çekerken, İsrail elçisinden çok zeki ve Türkiye-İsrail arasında açık ve dürüst ilişkiler kurulmasına katkı sunacak bir diplomat olarak söz ediyordu (N.A., FO, 371/87942/RK1023/4, 5 Ağustos 1950). Ancak Türkiye'nin İsrail ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesi kısa süre sonra Arap ülkelerinde ciddi rahatsızlık yaratmaya başladı. İngiltere'nin Kahire Büyükelçisi, Londra'ya gönderdiği raporunda da Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkileri değerlendirirken, iki ülkenin dış politikada ortak politik değerler taşımadığını, özellikle Türkiye'nin İsrail'i tanınması ve onunla ekonomik ilişkiler kurmasının Mısır'da, Türkiye'ye yönelik bir kızgınlığa sebep olduğunu vurgulamıştır (N.A., FO, 371/87942, 14 Eylül 1950). Bu durum diğer Arap ülkeleri için de geçerliydi: Suriye, uzun süredir, Türkiye-İsrail arasındaki ekonomik ilişkilerden büyük rahatsızlık duyuyordu (Kürkçüoğlu, 1972: 101). Üstelik I. Arap-İsrail Savaşı sonrası Arapların İsrail konusundaki tutumları daha da sertleşmişti. Artık Araplar İsrail ile kurulan siyasi ve ticari ilişkileri kendilerine yönelik ihanet olarak görüyorlardı (Kuneralp, 1999: 105). Böyle bir atmosferde Christian Science Monitor adlı gazetede çıkan bir makalede Türkiye ve İsrail'in işbirliği konusu işlenmiş ve İsrail menşeli ürünlerin Arap pazarına Türkiye'de imal edilmiştir damgası ile sürüldüğü iddia edilmiştir (The Christian Science Monitor, 19 Aralık 1950). Bu iddia Arap basını tarafından da gündeme taşınmış, Şalom gazetesinden Avrom Leyon ise bu iddialara cevap olarak yazdığı makalede; bunların iftira olduğunu ve Türkiye'nin böyle bir sahtekârlığa müsaade etmeyeceğini belirtmiştir (Şalom, 1 Şubat 1951). İngiliz Dışişleri 1950 yılında Türkiye'nin Arap ülkelerine yönelik politikası hakkında yaptığı bir değerlendirmede, Arapların Türkiye-İsrail ilişkileri konusundaki kızgınlığına dikkat çekiyordu. Raporda Türkiye'nin İsrail'i tanımalarının ve Arap-İsrail Savaşı esnasında Türkiye'nin İsrail ile ticaret yaparak yüksek kazanç elde ettiğine dair

şüphelerin, Arapların Türkiye'ye karşı tutumu olumsuz etkilediğine vurgulanıyordu (N.A., FO, 371/87942/RK1023/5, 14 Eylül 1950). Artık Türkiye, İsrail ile ekonomik ilişkilerini geliştirdikçe Ortadoğu'nun Arap ülkelerinden uzaklaşıyor, bunun sonucunda bölgede yürüteceği ticarete İsrail'e bağımlılığı artıyordu.

Türkiye ile İsrail arasında 1950 yılının sonuna kadar ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için atılan adımlar siyasi yakınlaşmayı pekiştirmiştir. İsrail'in Türkiye elçisi 10 Aralık 1950'de İstanbul basınına verdiği demeçte Türkiye'nin bir saldırıya uğraması durumunda İsrail'in BM'de Türkiye'yi tamamen destekleyeceğini açıklamıştır (N.A., FO, 371/82522/ER10344/1, 12 Aralık 1950). Türkiye ve İsrail arasında BM'de dayanışma sürmüştür; Türkiye'nin Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmesine İsrail, BM'de destek veren ülkeler arasında yer almıştır (N.A., FO, 492/4/ER1013/15, 3 Kasım 1950).

Cumhurbaşkanı Bayar, 6 Kasım 1950'de TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmanın son kısmını dış politika meselelerine ayırmış ve İsrail ile yapılan ticaret anlaşmasına değinerek iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmeye devam ettiğine dikkat çekmiştir (N.A., FO, 371/87942/RK1023/6, 6 Kasım 1950).

Türkiye'nin, ithalatını Almanya'dan maliyeti daha az olan İspanya, Yugoslavya, İsrail gibi ülkelere yönlendirmesi, Türkiye-İsrail arasında yapılan ticaret anlaşmasının ardından iki ülke arasındaki ticaretin dengeye kavuşmasında etkili oldu (Amikam, 1987: 63-64). Ancak Türkiye-İsrail arasında ticaret anlaşmasının yapıldığı dönemde İsrail ekonomisi iyi bir sınav vermemiştir. 1952 yılına ait bütçe görüşmeleri esnasında İsrail Ekonomi Bakanı son 8 ay içinde ekonomik durumun kötüleştiğini, döviz kıtlığı ve artan enflasyonun ciddi bir sorun haline geldiğini belirtmiştir. Bakana göre İsrail'in daha sert bir ekonomik politikaya ihtiyacı vardı; özellikle tarımsal ürünlerde dışa bağımlılığın azaltılması için yeni Yahudi göçmenlerin tarım alanında işçi olarak çalıştırılması gerekiyordu (N.A., FO, 492/6/ER1111/1, 5 Ocak 1952). İsrail Ticaret ve Sanayi Bakanı Dr. Jov Joseph ise İsrail halkına hitaben radyoda yaptığı konuşmada piyasadaki döviz kıtlığı ve karaborsacılık ile ekonomik kriz karşısında hükümetin izleyeceği politika konusunda halkı bilgilendirmiştir. Yaptığı açıklamada bakan; İsrail'in ihtiyacı olan gıdayı üretemediğini, üretimin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamadığını, yiyecek ve diğer temel ihtiyaçların teminine eldeki dövizin yetmediğini belirterek, bundan sonra gıda maddelerinin ithalinde rüşhan hakkı tanımaya hükümetin karar verdiğini ifade etmiştir (Milliyet, 25 Ekim 1951).

İsrail ekonomisinin ciddi bir darboğazdan geçtiği 1951 yılında Türkiye-İsrail arasında ekonomik ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. 1951 yılında meydana gelen en önemli gelişme, İsrail'in İzmir Enternasyonal Fuarı'na daha kapsamlı bir şekilde katılması olmuştur. Fuarda İsrail standının açılışını bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar yapmıştır (Liel-Yirik, 2010: 41-42). İsrail 20. İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılmasının ardından Türkiye ve İsrail tarafından ekonomik ilişkilere dair açıklamalar, bir broşür olarak yayınlanmıştır. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete, iki ülke arasındaki ilişkiler hakkında yaptığı açıklamada; ekonomik ilişkilerin gelişmesinde İsrail Elçisi Sasson'un çok önemli rol oynadığını belirtmiş, İzmir'deki fuarın iki ülke açısından önemine dikkat çekmiştir. Ete, fuar aracılığı ile İsrail ürünlerine ilginin artacağını, İsrailli yatırımcılarından Türkiye'deki ziraat, deniz mamulleri, hammadde ve maden ürünlerini yakından görme imkânına kavuşarak, İsrail halkı için Türkiye'nin bir turizm merkezi olduğunun görüleceğinden söz etmiş; Sasson ise İsrail'in fuara katılmaktaki amacının Türkiye ile ticari ilişkileri daha da geliştirmek olduğunu belirtmiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Sunter ise Türkiye ve İsrail'in ekonomik olarak birbirini tamamlayan iki ülke olduğuna dikkat çekmiş, İsrail'in sanayi ürünlerinin ABD ve Avrupa malları ile rekabet edebilir hale geldiğini; Türkiye'nin ise İsrail'e gıda ve hammadde tedarikinde büyük fayda sağlayacağını açıklamış; ticaret anlaşmasının yapılmasının ardından iki ülke arasında büyüyen ticaret hacminin bu potansiyel sayesinde arttığını vurgulamıştır (Şalom, 6 Eylül 1951).

Türkiye ile İsrail arasında 12 Şubat 1951'de Ankara'da hava ulaştırmasına dair anlaşma imzalanarak ekonomik ilişkilerde yakınlaşma adına bir adım daha atılmıştır (Resmi Gazete, Sayı: 7983, 15 Aralık 1951, s. 2425-2427). Aynı yıl İsrail, Türkiye'den gelen yaş ve kuru meyvelerin bulaşıcı

hastalıklara karşı ilaçlanmasını istemiş; Ekonomi Bakanlığı bu talep üzerine Türk ihracatçılara İsrail'in talebine uygun şekilde cevap verilerek Tarım Bakanlığı'ndan belge alınmadan İsrail'e ürün gönderilmemesi ile ilgili bir çalışma yapmıştır (Milliyet, 21 Şubat 1951). Türkiye ile İsrail arasındaki ekonomik yakınlaşma uluslararası alanda da kendini göstermiştir. Türkiye, BM'de Arap ülkeleri ile İsrail arasında Süveyş Kanalı'nın İsrail tarafından kullanımına yönelik sınırlamalar görüşülürken İsrail'e destek vermiştir. Arap ülkeleri ise buna sert tepki göstererek bunun dostça bir tutum olmadığını belirtmişlerdir (N.A., FO, 371/91189/E1028/1, 22 Ağustos 1951).

1952 yılına gelindiğinde Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri üzerinde İsrail'e karşı ekonomik ambargo koyan Arap ülkelerinin baskısı daha da artmıştır. Arap Birliği ülkelerinin Mart 1952'de İsrail'e giden gemilerin Arap limanlarına kabul edilmemesi kararı Türk armatörler ile Denizcilik Bankası'nı zor durumda bırakmış ve bu karar Arap ülkelerinin Türkiye'nin deniz ticaretini baltalayıcı bir uygulaması olarak değerlendirilmiştir (Milliyet, 6 Mart 1952). Arap Birliği'nin İsrail'e yönelik boykotu zaman zaman Türkiye-İsrail arasındaki ticarete doğrudan da engel oluşturmuştur. Şubat 1952'de Türkiye'den İsrail'e hububat taşıyan bir Türk gemisi Akdeniz'de fırtınaya yakalanınca Arap ülkelerinin limanlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Arap ülkeleri İsrail'e yönelik aldıkları ekonomik abluka kararı gereği; İsrail'e gitmek üzere Arap karasularından geçecek tüm gemileri yakalayarak müsadere etme kararı almıştı. Bu karara istinaden Trablusşam Limanı'na sığınan geminin içindeki hububat müsadere edilmiştir (Şalom, 13 Mart 1952).

Tüm bu engellemelere rağmen Türkiye 14 Mayıs 1952'de İsrail'in önemli limanlarından biri olan Hayfa'da Fahri Konsolosluk oluşturmuş ve bu göreve Hayfa Osmanlı Bankası Müdürü Mandil Behar'ı atamıştır (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 129-39-5, 14 Mayıs 1952). Ardından Türkiye-İsrail Ticaret Odası kurulmasına ve Türkiye'deki şube aracılığı ile her iki ülke tüccarlarının karışıklı olarak iş yapabilme imkanlarını arttırmaları için çalışmalar başlatılmıştır (Milliyet, 26 Mart 1952).

Diğer taraftan Türk Dışişleri, Arap ülkelerinden Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri ile ilgili olarak gelen eleştiriler üzerine, yurtdışındaki temsilcilerine, bu konuda hassas olunması gerektiğini belirten bir talimat yollamıştır. Talimatta; İsrail ile gelişen ticari ilişkiler reddedilmemiş, Arap ülkelerine; Türkiye'nin Arap ülkeleri ile de aynı derecede yakın ekonomik ilişki içinde olunabileceği mesajının verilmesi istenmiştir. Ayrıca İsrail kökenli malların Türk malı damgası ile Arap pazarına sunulduğuna dair iddialar tekrar reddedilmiştir (Erkin, 1987: 222).

İki ülke arasındaki ticaret hacmi yaşanan bu aksaklıklara rağmen gelişmeye devam etmiştir. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı 1952 yılında Türkiye'nin 200 bin ton pamuk ihraç edeceğinin tahmin edildiğini, İsrail'e gönderilmek üzere 480 ton kepeğin Etrag adlı şilebe yüklendiğini, bu sevkiyatın ardından İsrail'in yeni kepek siparişleri vereceğini açıklamıştır (Milliyet, 17 Ağustos 1952).

İsrail ekonomisi 1953 yılına gelindiğinde artan maliyetler ve düşük üretim sorununu aşamamıştı. Şubat 1952'den beri İsrail hükümetinin uyguladığı, para basmama, sıkı kredi kontrolleri piyasada ciddi bir nakit sıkıntısı yaratmış, reel ücret ile yaşam maliyetleri arasındaki fark artmış, bunlar temel ihtiyaçlar dışında tüm mallara talepte önemli düşüşlere neden olmuştur. Hammadde kıtlığı, döviz sıkıntısı 1952 yılı boyunca İsrail ekonomisini bunaltmıştır (N.A., FO, 492/7/ER1013/7, 16 Ocak 1953). Türkiye ise İsrail'e buğday satışına özellikle üretim fazla olduğu 1952-1953 yılında büyük önem vermiştir. 4 Nisan 1953'te Dışişleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi Genel Müdürü Turgut Menemencioğlu, İsrail ile buğday satışı hakkında anlaşma yapmak için görevlendirilmiş (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 131-25-10, 04 Nisan 1953); kısa süre sonra Menemencioğlu ile İsrail Elçisi arasında karşılıklı mektuplarla İsrail'e 30.000 ton buğday satılması konusunda anlaşmaya varılmış, bu anlaşma 13 Mayıs 1953'te Bakanlar kurulu tarafından onaylanmıştır (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 132-36-12, 13 Mayıs 1953. Resmi Gazete, Sayı: 8425, 4 Haziran 1953, s. 6398-2427).

İsrail 1953 yılında ihracatının önemli bir kısmını Finlandiya ve Türkiye'ye yapmıştı. Ancak ekonomistler iki ülkeden gelen taleplerin geçici olduğunu, İsrail'in ihracat için alternatif pazarlara yönelmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunuyordu. İsrail'in pazarlarını genişletmesi için kaliteli ve makul fiyatlarla piyasada yer edinen ülke malları ile rekabet etmesi gerekiyordu. Bunun için İsrailli ihracatçı artan emek ve hammadde maliyeti ile mücadele etmeli ve daha önce elde ettiği kârdan daha düşük seviyede kârla yetinmeliydi. Öte yandan İsrail'in ihracat rakamlarını büyütebilmesi için önündeki en önemli fırsat Türkiye'ydі. Türkiye, İsrail'in hemen yanında potansiyeli yüksek bir pazardı. Zaten İsrail hükümetinin Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Polonya, Yugoslavya ve Türkiye ile yaptığı ticaret anlaşmaları ülke ihracatının üçte birini kapsıyordu. 1954 yılının başında İsrail, Türkiye ile yeni ticaret anlaşması yapmak için yoğun bir mesai harcadı (N.A., FO, 492/8/VR1121/1, 22 Şubat 1954). İsrailli iş adamları 1950'den beri İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılırken, Türk iş adamları 1953 yılında İsrail'in ilk uluslararası fuarı olan "Çölün Fethi" adlı sergiye katılmaya karar vermişlerdir (Şalom, 30 Temmuz 1953).

Şalom gazetesi, İsrail'in 1953 yılında İzmir Enternasyonal Fuarında oldukça fazla ürün çeşidi ile katıldığına dikkat çekerek, Türkiye'nin Avrupa Tediye Birliği'ne üye ülkelerden istediği şartlarda mal alamadığı için İsrail pazarına yöneldiğini, İsrail'in ürettiği ürünlerin Avrupalı rakipleri kadar kaliteli olduğu, İsrail'in ise Türkiye'nin tarım ürünlerine sürekli bir şekilde ihtiyaç duyacağı değerlendirmesini yapmıştır (Şalom, 27 Ağustos 1953).

İsrail'in Türkiye ile ticari ilişkileri geliştirmek için attığı adımlar 1953 yılı sonunda bazı sonuçların elde edilmesini sağlamıştır. Türkiye, Polonya, Macaristan ve İsrail ile kredi marjlarını yükseltmiş, bu rakam İsrail ile 1,5 milyon dolara çıkarılmıştır (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 133-87-10, 05 Kasım 1953). Türkiye ile İsrail arasında 4 Temmuz 1950'de yapılan Ödeme Anlaşmasının ek protokolü 25 Aralık 1953'te Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 134-102-17, 25 Aralık 1953).

Türkiye-İsrail Ekonomik İlişkilerinde Bunalım

İsrail, kuruluşunun ardından özellikle 1951-1952 yıllarında yaşadığı ağır ekonomik bunalımdan sonra, tarım alanında yaptığı yatırımlar ile kısa sürede üretim kapasitesini artırdı. 1954 yılına gelindiğinde artık temel ihtiyacı olan tarım ürünlerini kendi ülkesinden sağlayabiliyordu. Hatta İsrail artık tarım ürünü ihraç eden bir ülkeydi. Türkiye'nin İsrail'e yaptığı ihracatta ana ürünler tarım mahsulleri olduğundan, 1954 yılının sonundan itibaren Türkiye'nin İsrail'e yaptığı ihracatta ciddi düşüş yaşandı ve Türkiye-İsrail ticaret dengesi ilk defa İsrail lehine fazla verdi (Erhan-Kürkçüoğlu, 2012: 641). Bozulan dış ticaret dengesi ile 1954 yılına gelmeden iki ekonominin birbirini tamamlayıcı özelliği kayboldu. Diğer taraftan İsrail, bazı İsrailli yatırımcıların yaptığı inşaat yatırımlarının başarısızlıkla sonuçlanmasının ve Türk mallarının, Türk hükümetinin bilgisi dışında İsrail tarafından alınarak üçüncü ülkelere satılmasının, Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerini tehlikeye sokacağının farkındaydı (Amikam, 1987: 64-65).

Bu problemlere rağmen 1954 yılında Türk ile İsrailli sermayedarlar bazı önemli yatırımlar yapmışlardır. Vehbi Koç, Bursa veya yakınlarına İsrail'deki Assi Limited Şirketi sahibi Bejerano kardeşler ile birlikte ortak bir meyve sebze suyu fabrikası kurmak için harekete geçmiştir. Vehbi Koç ve ortağı, İsrail menşeli firmanın getireceği makinelerin, yabancı sermayeyi teşvik kanunundan yararlanması için hükümete başvurmuş ve bu başvuru 20 Şubat 1954'te kabul edilmiştir. Vehbi Koç kısa süre sonra yine İsrail'de bulunan Palalum Limited Şirketi sahibi H. Hillman ile emaye fabrikası kurmaya karar vermiş, bu fabrika için gerekli olan makina ve malzemelerin yabancı sermayeyi teşvik kanunundan yararlanarak Türkiye'ye getirilmesi için izin istemiştir. Bu talep de hükümetçe 30 Nisan 1954'te uygun görülerek gerekli kolaylık sağlanmıştır (Demirkollu, 2016: 65, BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 135-25-15, 20 Şubat 1954. BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 135-43-2, 30 Nisan 1954).

İsrail'in talebindeki azalmaya rağmen Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, İsrail ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin hızla geliştiğini, İsrail'in Türkiye'den yüklü miktarda gıda almak yeni siparişler verdiğini, (Milliyet, 29 Ocak 1954) ayrıca Türkiye'nin İsrail'e 600.000 dolarlık pamuk sattığını, ülkedeki pamuk stoklarında ciddi bir düşüş olduğu için fiyatlarda artış yaşandığını açıklamıştır (Milliyet, 26 Şubat 1954).

Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerini bu dönemde olumsuz etkileyen faktörlerden biri de 1953 yılının son aylarında Arap Birliği'nin İsrail'e yönelik uyguladığı ekonomik ambargonun şiddetini arttırmak için yeni önlemler alması oldu. Yeni önlemler arasında, önlenemez bir şekilde İsrail'e mal satan Arap kaçakçıların idam edilmesi de vardı. Ayrıca İsrail ile iş yapan şirketlerin Arap ülkelerinde ticaretten men edilmesi düşünülüyordu (Milliyet, 2 Kasım 1953). Ancak İsrail, Arap ülkelerinin ablukasını denizden aşmakta kararlıydı. İsrail hayatta kalmak için ekonomisini ayakta tutmak zorunda olduğunu, bunu sağlamak için ise denizlerin önemini kavramıştı. Artık İsrail, Ortadoğu'nun ikinci büyük deniz ticaret filosuna sahipti (The New York Times, 8 Mart 1954).

Türkiye ise Arap ülkelerinin baskısının arttığı bir dönemde İsrail ile ilişkileri oldukça sessiz bir şekilde geliştirmeye devam ediyordu. 1951'de havacılık üzerine yapılan anlaşma oldukça sessiz bir şekilde imzalanmıştı. Türkiye bu süreçte kalabalık İsrailli resmi heyetlerin ülkesini ziyaret etmesini tercih etmiyordu. Ancak İsrail basınında; Türkiye'nin kısa vadeli borç stokunun ve enflasyonun arttığı, Türkiye'nin iddia ettiğinin aksine İsrail'in Türkiye'nin tarımsal ürünlerine talebinin azalacağına dair yorumlar yer alması Türkiye'nin kaygılarını artırmıştı (Amikam, 1987: 62). Bu ortamda Mayıs 1954'te Türkiye'den bir ticaret heyeti İsrail'e giderek ticari ilişkileri geliştirmek için görüşme yapmış, İsrail'in talep ettiği buğday ve yağlı tohumların temini üzerine konuşulmuştur (Milliyet, 5 Mayıs 1954).

İsrail basınında Türkiye ile ticaret konusunda duyulan kaygılar kısa sürede gerçekleşmeye başlamıştır. 1954 yılının sonuna gelindiğinde İsrail hükümeti, Türkiye ile ticari ilişkilerini geliştirmek için Türkiye'ye sunduğu 1.500.000 milyon dolarlık kliring imkânını %300 artırarak 4.500.000 milyon dolara çıkarmak zorunda kalmıştır. İsrail Ticaret Müsteşarı ve İsrail Ticaret Ataşesi Moshe Galli bir basın toplantısı düzenleyerek, Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri hakkında detaylı açıklama yapmıştır. Galli, açıklamasında; Türkiye-İsrail arasındaki mübadele esasına dayanan ve üst limiti 1.500.000 milyon dolar olan alışverişin, bu sene Türkiye aleyhine kapandığını belirterek, İsrail'in istediği bazı malların mahsul azlığı nedeniyle karşılanmadığını belirtmiştir. Örneğin İsrail'in 150.000 ton buğday talebinin sadece 50.000 tonu karşılanabilmiş, 5.000 tonluk pamuk talebine sadece 1.000 ton ile cevap verilebilmiştir. Açıklamada hava şartlarından kaynaklanan mahsul kıtlığına dikkat çekilerek, 1953 yılından bol miktarda buğday ihraç eden Türkiye'nin 1954 yılında ABD'den 300 bin ton buğday almak zorunda kaldığını belirten Galli, Türkiye ile ticarete büyük önem veren İsrail'in Türk pazarından yaşanan mal temini ile ilgili sıkıntıyı geçici gördüğünü ifade ederek, İsrail'in kendisi için gelecek vaat eden bu pazar ile bağlarını koparmamak için, ihtiyacı olmayan malları da Türkiye pazarından almaya devam edeceğini belirtmiştir. Açıklamasının devamında; Türkiye-İsrail arasındaki ticaret hacminin 1951'de 9 milyon, 1952'de 13 milyon, 1953'te 65 milyon olarak gerçekleştiğini, 1954 yılının ilk altı ayının 1953 yılı ile eşit olduğunu, bu tempoyu korumak adına İsrail'in 1955 yılında Türkiye'den yüklüce mal alacağını tahmin ettiğini söylemiştir (Şalom, 5 Ocak 1955). Böylece İsrail, Türkiye ile ticaret hacmini genişletmek ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gücü ve önemini yeniden vurgulamak, ticari ilişkilerin bozulmasını engellemek, kliring anlaşmasının normal bir şekilde yürütmesini sağlamak için 1954 yılı sonunda Türkiye'ye yeni kredi olanakları sunmuş oluyordu (The New York Times, 26 Aralık 1954). Galli, sözlerini "satmak için almak lazımdır" diyerek bitirmiştir (Milliyet, 25 Aralık 1954).

İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın 1955 yılı bütçesine dair görüşmeler esnasında 15 Kasım 1954'te başbakan ve dışişleri bakanı Knesset'te yaptığı konuşmada yine Türkiye ile siyasi ve ticari ilişkilerin güçlendirildiğini vurgulamışlardır (N.A., FO, 492/8/VR1022/8, 16 Kasım 1954).

Türkiye-İsrail ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özelliği 1954 yılı itibariyle sona ermiş; aynı yıl Türk ekonomisinde bunalım başlamıştır. 1955 yılında Türkiye'nin, Irak ile Bağdat Paktı'nın temellerini atması, İsrail'de Türkiye'nin İslam ülkelerine yaklaştığı kaygısını oluşturmuş ve iki ülke birbirilerine karşı siyasi açıdan da güven bunalımı yaşamaya başlamıştır. Çünkü Türkiye ve Irak tarafından Bağdat Paktı ile ilgili olarak 12 Ocak 1955 tarihinde yayınlanan ortak bildiride, imzalanacak anlaşmanın “gerek bölgeden, gerek bölge dışından” gelebilecek saldırılara karşı olduğu belirtilmişti. Dışarıdan saldırı ile kastedilen Sovyetler Birliği, bölge içinden saldırı ile İsrail kastedilmişti (Kürkçüoğlu, 1972: 60). Anlaşmanın Arap Birliği üyelerine ve taraflarca tanınmış ülkelere açık olduğuna dair madde ile İsrail, anlaşmanın hem hedefi olarak gösteriliyor hem dışlanıyordu (Yılmaz, 2010: 11). Üstelik İsrail, Bağdat Paktı imzalanırken Filistin Meselesi'ne BM kararları doğrultusunda çözüm üretileceğine dair Türkiye-Irak arasındaki karşılıklı mektuplardan rahatsız oldu ve bunu gizleme gereği duymadı (N.A., FO, 371/123999/RK1011/1, 16 Ocak 1955). Aslında Türkiye'nin Müslüman ülkeler ile yaptığı anlaşmalardan duyulan kaygı yeni değildi. Batı basını 1954 yılında ABD'nin telkin ve desteği ile imzalanan Türkiye-Pakistan Anlaşmasının bir İslam birliği haline dönüşme tehdidi altında olduğunu belirterek, bundan duydukları kaygıyı açık bir şekilde ifade ediyorlardı (The New York Times, 23 Mayıs 1954). Türkiye-Irak anlaşması hakkında yayınlanan tebliğ ile ilgili İsrail'in Londra Büyükelçisi ile İngiltere Başbakanı Antony Eden arasında gerçekleşen görüşmede büyükelçi Ortadoğu'daki istikrarsızlığa değinmiş, İsrail'in Ortadoğu savunmasına dair yapılan çalışmaları eleştirmedeğini, ancak yapılacak düzenlemelerden dışlanan İsrail'in bölgeden tecrit edildiği duygusunu arttıracasına işaret etmiştir. Eden ise İsrail'in kaygılanmasını gerektirecek bir durum olmadığını, İsrail ile dost olan Türkiye'nin bu pakta Arap-İsrail anlaşmazlığında tansiyonun düşmesi için kullanacağını belirtmiştir. İsrail'in Ankara elçisinden de gelen raporlar pakt ile birlikte Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumunun değişmeyeceği yönündeydi (N.A., FO, 492/9/VR1051/4, 10 Şubat 1955).

Türkiye ve Irak tarafından 12 Ocak 1955'te yayınlanan ortak bildirinin ardından Türkiye-İsrail arasındaki iyi ilişkilere büyük önem veren Şalom gazetesi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin önemine dair makaleler yayınlanmaya başlamıştır. Örneğin Lemi Gülman, köşesinde Türkiye-İsrail arasındaki ticari ilişkilerin önemini ve kapasitesini Türkiye ile bazı Arap ülkeleri arasındaki ticaret hacmi ile karşılaştırarak açıklamıştır. Gülman, Haziran-Aralık 1954 döneminde Türkiye'nin, Irak, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan ile yaklaşık 15 milyon liralık ithalat, 5,7 milyon liralık ihracat yaptığını, aynı dönemde Türkiye'nin İsrail'den 23.3 milyonluk ithalat, 29.6 milyon liralık ihracat yaptığını belirterek resmi istatistiklere dayanan bu rakamların, Türkiye'nin İsrail ile olan ticaret hacminin Arap ülkeleri ile olan ticaretinin iki katını gösterdiğini belirtmiştir (Şalom, 26 Ocak 1955).

Bağdat Paktı için görüşmelerin devam ettiği günlerde İsrail, Türkiye'ye iki ticaret heyeti göndermek için harekete geçmiştir (The New York Times, 18 Ocak 1955). Türk hükümetinin daveti üzerine 4 Şubat 1955'te başında İsrail Dışişleri Bakanlığı İktisat Dairesi Müdürü Moshe Bartur'un bulunduğu heyet Türkiye'ye gelmiş ve Munis Faik Ozansoy'un başında bulunduğu Türk heyet ile 7 Şubat'tan itibaren Ankara'da görüşmeye başlamıştır. İsrail heyeti başkanı, İsrail'in Türkiye'den 4 milyon dolar alacaklı olduğunu, bu borcun kısa süre içinde tasfiye edilebileceğini ve bu sene meydana gelen kuraklık nedeniyle İsrail'e ihraç edilemeyen buğday yerine başka mallar alabileceklerini belirtmiştir (Milliyet, 5 Şubat 1955).

Tüm bu girişimlere rağmen Bağdat Paktı'nın ardından Türkiye, İsrail ile ilişkilerini, paktın Arap ülkelerine doğru genişleme sürecinde yavaşlattı. Hatta İsrail, Mart 1955'te Türk tarafına bir memorandum yollayarak Türkiye-İsrail ilişkileri hakkındaki görüşlerini sordu. Türk tarafının biraz soğuk olarak verdiği cevap İsrail'i tatmin etmese de, iktidarda bulunun Mapai, yakında yapılacak seçimlerden önce Türkiye ile ilişkileri gererek dış politikada bir başarısızlık yaşamamak için bu konunun üzerine fazla gitmedi. Türkiye'nin cevabi notası pozitif bir şekilde yorumlandı (N.A., FO, 371/115821/VR10344/2, 9 Ağustos 1955). İsrail'in tutumunun sertleşmesini engelleyen faktörlerden biri de İsrail'in kurulduğu ilk yıllardaki gibi Türkiye'yi, İsrail ekonomisi için olmazsa olmaz ülkelerden

biri olarak görmemesiydi. Çünkü İsrail, 1955 yılına gelindiğinde halen önemli ölçüde ABD yardımına bağımlılığını sürdürse de ekonomik olarak ciddi bir toparlanma yaşamıştı. 1953-1954'te narenciye ihracatı zirveye çıkmış; ağaç sanayi, eczacılık alanında kurulan fabrikaların başarılı ihracatları İsrail'in ihracatının artmasını, ithalatının azalmasını sağlamıştır. Enflasyon artık kontrol altına alınmış, sebze ve diğer tarımsal ürünlerin üretiminde meydana gelen artış halkı rahatlatmıştır (N.A., FO, 492/9/VR1011/1, 18 Ocak 1955). Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri, İsrail açısından eski önemini kaybetmesine rağmen siyasi ilişkiler aynı derecede önemini koruyordu. İsrail'in Ortadoğu'da siyasi olarak yalnızlığını kırmasını sağlayacak en yakın ülke Türkiye'ydi. Türkiye ile yakın siyasi ilişkilerini ekonomik ilişkilerle desteklemesi gerektiğinin farkındaydı. Üstelik 1955 yılına gelindiğinde Arap ülkeleri tarafından İsrail'e uygulanan ekonomik ambargo İsrail'i kendisine yakın pazar ve hammaddeye ulaşmasını engelliyordu. Uzak bölgelerden getirilen hammadde ve gönderilen ürün İsrail ekonomisi için fazladan mali yük getiriyordu. Arap ülkelerinin uyguladığı ambargo İsrail ekonomisinin gelişimini tamamen engelleyemedi. Ancak beş yıldır devam eden boykot yabancı şirketlerin bazılarının İsrail'den çekilmesine neden oldu (N.A., FO, 492/8/VR1011/1, 7 Ocak 1955). Bu ekonomik ve siyasi nedenlerle 1955 yılında önemli sorunlarla karşılaşan Türkiye ekonomisine destek olmak için İsrail, Bağdat Paketi'ne rağmen Türkiye ile ekonomik ilişkileri geliştirmek için çaba gösterdi. İsrail'in İstanbul Konsolosu, İsrail'in Türkiye'den alacağı malların dünya piyasasından %20 pahalı olsa bile almaya devam edeceğini açıkladı (Şalom, 3 Ağustos 1955).

İsrail, Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin gerilemesini önlemek için 1955 yılı boyunca yaptığı fedakârlıkların ardından 1956 yılına gelindiğinde, bu fedakârlığın maliyeti konusunda şikayet etmeye başladı. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile İsrail'in Ankara Elçiliği Ticaret Müşaviri arasında 11 Mayıs 1956'da gerçekleşen görüşmenin en önemli başlıklarından biri Türkiye ile İsrail arasındaki ticari ilişkiler olmuştur. Ticari Müşavir, Türkiye ile İsrail arasında yapılan Kliring Anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin İsrail'e 5.700.000 dolar borçlu olduğunu, İsrail ekonomisinin yüksek enflasyon ile mücadele ettiği bir dönemde bu miktarın önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Üstelik Ticaret Müşavirine göre Türkiye, Kliring Anlaşması altında belirlenen swing limitlerine uymuyordu. Türk tarafı limitleri aşarken İsrail'in aşılın miktarı dolar cinsinden geri isteme hakkı vardı. Ancak ticaretin kesintiye uğramasına neden olabilecek bir adımdan fayda görmeyen İsrail, yeni swing limitlerini aşma girişimlerini kibarca reddetti. Dahası Ticaret Müşaviri artık Türk pamuğunu ticari açıdan kullanışlı kalitede bulmuyordu. Üstelik Türkiye'den alınan pamuk ve ayçiçeği küspesi oldukça pahalıydı; bu nedenle yakın zamanda İsrail'in bu malları Türkiye'den satın almaya devam etmesi mümkün gözüküyordu (N.A., FO, 371/124026/RK11353/1, 11 Mayıs 1956).

Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerinde kırılma sürerken Süveyş Krizi patlak vermiştir. İsrail'in İngiltere ve Fransa ile Mısır'a karşı düzenledikleri saldırı Arap dünyasında büyük tepki ile karşılanmıştır. Bu saldırı sonrası Türkiye'nin Bağdat Paketi'nden dolayı müttefiki olan Irak, Türkiye'ye İsrail ile ilişkilerini sınırlandırması konusunda baskı yapmıştır. Türkiye'de Süveyş Krizi esnasında büyük sarsıntı yaşayan Bağdat Paketi'ni korumak ve Arap dünyasındaki eleştirileri sona erdirmek için İsrail elçisini geri çağırma kararı almıştır. Türkiye'nin Süveyş Krizi'nde Bağdat Paketi'ne üye Müslüman ülkelerin baskısıyla İsrail elçisini geri çağırma kararı Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişki kuran tek Müslüman ülke olduğu için İsrail için ciddi bir darbeydi (N.A., FO, 371/121700/VR10344/1, 23 Kasım 1956). Ancak İsrail tarafı Türkiye'nin elçisini geri çağırmasını üzücü bir hadise olarak görmekle birlikte, bunun Türkiye-İsrail arasında kurulan ticari ilişkilerde bir kırılma anlamına gelmediğinin farkındaydı (N.A., FO, 371/121700/VR10344/1, 23 Kasım 1956). İsrail elçisi Fischer, Ankara'dan ayrılmadan önce Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Nuri Birgi ile yaptığı görüşmede; Birgi, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin korunacağı ve zayıflamayacağı yönünde Fischer'e güvence vermişti (N.A., FO, 371/121700/VR10344/1, 23 Kasım 1956). Ancak Türkiye'nin İsrail elçisini geri çağırması Türkiye-İsrail arasında yakın ilişki olduğu yönündeki Arap ülkeleri nezdindeki algıyı değiştirmede. Bazı Arap ülkelerine göre 1956 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye ve İsrail halen yakın müttefikti. Hatta Suriye

1 Aralık 1956'da Türkiye, İsrail, İngiltere ve Fransa'yı ülkesine yönelik ortak bir saldırı hazırlığı içinde olduğu gerekçesiyle BM'ye şikâyet etti (The New York Times, 2 Aralık 1956). İsrail'de Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin gerilemesini mevcut şartlarda asla arzu etmiyordu, çünkü Süveyş Krizi ve İsrail'in Sina'da yürüttüğü askeri hareket İsrail ekonomisi üzerinde olumsuz etki yaratmıştı. Ülke tam seferberlik durumuna geçmemiş, gıda gibi temel ihtiyaçların temininde sıkıntı yaşanmamıştı. Hükümet aşırı fiyat artışlarını ağır cezalar ile sınırlandırma kararı alarak muhtemel bir krizi önledi; fabrikalar çalışmalarını sürdürdü. Ancak ABD ile ilişkilerin bozulması İsrail'in ABD'den aldığı finansman desteğine zarar verdi. ABD bazı ortak projeler ve kredileri askıya aldı (N.A., FO, 492/10/VR1115/3, 18 Ocak 1955).

Türkiye'nin 1954'ten beri ekonomisinde yaşadığı sorunlar 1957 yılında daha da arttı. Özellikle ödemeler dengesi 1957 yılı boyunca kötü gidişatı sürdürdü. Hükümet yeni elektrik santralleri inşa ediyor, iletişim ve sanayi tesisleri kurmayı sürdürüyordu. Ancak bunlar daha fazla borçlanma, enflasyonun yükselmesi, özellikle de ithalatın kısılması nedeniyle piyasada mal kıtlığına neden oluyordu. ABD'den alınan yardım ekonomideki kötü gidişatı engelleyemedi. Türkiye'nin ihracatının %85'i halen tarım ürünlerinden oluşuyordu. Ancak 1957 yılında kuraklık nedeniyle pek çok üründe hasat verimsiz gerçekleşti. Türkiye daha öncede ekonomik kriz yaşamıştı, ancak bu sefer geçici tedbirlerle halledilemeyecek kadar büyük sorunlarla karşı karşıyaydı. ABD'den 70 milyon dolar değerinde tarım ürünü alınmasıydı durum daha da kötüleşecekti (N.A., FO, 371/136450/RK1011/1, 4 Şubat 1958).

Türkiye ekonomisinde bunalım artarken Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri de istenilen şekilde gelişemiyordu. İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği müşaviri ile İsrail'in Maslahatgüzarı arasında 8 Nisan 1957'de Türkiye-İsrail ilişkileri konusunda yapılan görüşmede İsrail tarafı, Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin makul ancak tatmin etmeyen seviyede sürdüğüne işaret etmiştir. Örneğin Süveyş Krizi esnasında askıya alınan Türkiye'den Hayfa'ya gemi seferlerinin kısa süre yeniden başlayacağı basın tarafından açıklanmasına rağmen halen gerçekleşmemişti. Birgi, İsrail elçisi Fischer ile ayrılmadan önce yaptığı görüşmeden ticari ilişkilerin eskisi gibi devam edeceğini söylemesine rağmen çeşitli aksaklıklar yaşanıyordu. Türk hükümeti İsrail'den bir ticaret heyeti kabul etmek istemediği için yeni bir ticaret programı yapmak mümkün değildi. İsrail hükümetinin gayri resmi bir heyet göndererek ticari ilişkilerdeki sorunları ve yeni planlamaları görüşme önerisi Türk hükümeti tarafından şu anda bunun mümkün olmayacağı belirtilerek kabul edilmemiştir (N.A., FO, 371/128099/VR10344/1, 17 Nisan 1957).

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki tikanıklığın aşılması için ABD devreye girdi. 1957 yılının ikinci yarısında ABD, Türkiye'nin İsrail'e yeniden elçi göndermesi için Türk hükümeti ile görüşürken İsrail tarafına da Türkiye ile bu aşamada gerginliğe neden olabilecek herhangi bir konuyu gündeme getirmemesi konusunda uyarıda bulunmuştur (N.A., FO, 371/128099/VR10344/2, 31 Mayıs 1957). ABD'nin Türkiye-İsrail ilişkilerini normalleştirmek için dolaylı olarak devreye girdiği bu dönemde iki ülke ekonomilerinin tamamlayıcı özelliğini ve coğrafi yakınlıkları nedeniyle doğal ticari ortaklar olduklarını yeniden hatırlamaya başladı. İsrail, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu sanayi malları ile tüketim mallarını sağlıyor, bunun karşılığında Türkiye'den fazlaca mal alıyordu. Aslında Arap ülkelerinden gelen baskıya ve diğer aksaklıklara rağmen Türkiye'nin İsrail ile ticarete devam etmesinin temel nedeni oldukça rasyonel gerekçelere dayanıyordu. Arap Birliği ülkelerinin hiçbirisi Türk malları için büyük alıcılar olmadıkları gibi birçok üründe Türkiye'ye rakiptiler. Türkiye, Arap ülkeleri içinde büyük çaplı ithalatı sadece Suudi Arabistan ile yapıyordu. Bu ticaretin esasını oluşturan petrolün fiyatını uluslararası pazar belirliyordu. Bağdat Paketi'nin imzalandığı 1955 yılında Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinden ithalatı toplam ithalatının %37'sini oluşturuyordu. Bunun sadece %3'ü müttefiki olan İran, Irak ve Pakistan ile gerçekleşiyordu. Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatının %70'i İsrail'e gerçekleşirken Bağdat Paketi'nin Ortadoğulu ülkeleri olan İran, Irak ve Pakistan'da bu oran %2'den daha azdı. 1956-1957'de iki ülke arasındaki ticaret, ekonomik nedenlerden ziyade siyasi nedenlerle azalmasına rağmen, Türkiye

ile İsrail arasındaki ticaret hacmi Türkiye ile Bağdat Paktı üyesi ülkeler arasındaki ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında, Türkiye'nin İsrail'den ithalatından 8, ihracatından ise 5 kat büyüktü (Gruen, 1970:431).

Yeniden Toparlanma Çabaları ve 1960 Ticaret Anlaşması

1958 yılının ilk günlerinden itibaren Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri yeniden yakınlaştırmak için bazı temaslar başlamıştır. Bu ilk görüşmelerden biri Paris'te gerçekleşmiştir. Bu temasın ardından İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile İsrail Maslahatgüzarı Alon arasında gerçekleşen görüşmede ana gündem Türkiye-İsrail ticari ilişkileri olmuştur. Alon, Türkiye ile İsrail arasında Paris'te gerçekleşen görüşmenin ardından Türk Dışişlerinden alt kademedeki bir memurun iki ülke arasında borç konsolidasyonuna dair müzakerelerin kısa sürede başlayacağını kendisine bildirdiğini belirtmiştir. Yapılan ön görüşmede Türkiye, İsrail'e olan borcunun yaklaşık olarak %30-40'lık kısmının İsrail tarafından düşürülmesini istemiş, eğer bu yönde bir yapılandırma olmaz ise Türkiye'nin İsrail ile ticareti sürdürmekte çok zorlanacağını aktarmıştır. Alon, kendisine sözlü olarak ifade edilen bu teklifi soğuk karşılamış ve Türk hükümetinin bu konudaki düşüncelerini yazılı bir şekilde iletmesini istemiş, ancak Türk tarafı herhangi bir talep iletmemiştir. Alon'a göre Türkiye bu konuda ısrarcı davranmayacaktır; çünkü Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret anlaşması uyarınca Türkiye'nin İsrail'e şu anda 2.000.000 dolar borcu vardı. Aslında bu rakam daha yüksekti. Ancak İsrail kısa süre önce düşük kalitede olmasına rağmen Türkiye'den buğday ve pamuk alarak bu rakamın düşmesini sağladı. Bunun yanında İsrail, Türkiye'nin borçlanma ve devalüasyonla ilgili öngörülemez kararları nedeniyle şu anki durumdan rahatsızdı. Bu nedenle İsrail ticaretini batı Avrupa ülkelerine yönlendirmeyi planlıyordu. Artık İsrail'in Türkiye'den alabildiğince mal aldığı dönem sona ermişti. İsrail, Türkiye'ye ihraç ettiği lastik gibi maddeleri satmak için yeni pazar bulmakta zorlanmayacaktı. Tüm bunlara rağmen Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri devam edecekti (N.A., FO, 371/134331/VR11344/1, 17 Eylül 1958). Kısa süre sonra Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerini yeniden güçlendirmek için adımlar atılmaya başlandı. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi ile Zorlu arasında 10 Ağustos 1958'de Hariciye Köşkü'nde gerçekleşen görüşmede bölge ülkeleri ile ilişkiler değerlendirilmiş, Zorlu, İsrail'in Türkiye ile yakın işbirliği içinde olduğunu ve yakın bir zamanda Tel Aviv'e yeniden elçi gönderebileceğini açıklamıştır (N.A., PREM, 11/2563, 10 Ağustos 1958). Yıl sonuna gelindiğinde iki ülke arasındaki ticaretin yeniden canlandığı görülüyordu. Türkiye'nin 1958 yılının sonunda, Avrupa Ödemeler Birliği dışında Doğu Bloğu ülkeleri de dahil olmak üzere İsrail dahil 14 ülke ile anlaşması vardı. Bunlar içinde en büyük paylardan biri 14 milyon dolar ile İsrail'e aitti ve bu ülkeler içinde tek şeker ihraç ettiği ülkeydi (Milliyet, 19 Kasım 1958).

Türkiye ile İsrail arasında 1958'de yapılan Perfirik Anlaşma ile ekonomik ilişkiler yeniden ivme kazanmıştır. Bazı Türk yatırımcılar ile İsrailli Tambour Paints Limited Şirketi ortaklık kurarak İstanbul'da bir boya fabrikası açmaya karar vermişler ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'ndan faydalandırılarak hükümet tarafından desteklenmişlerdir (BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 154-69-7, 16 Aralık 1959). İsrail Radyosu, Şubat 1959'da Türkiye'nin İsrail'den 4 milyon dolarlık doğrudan ithalat için izin verdiğini duyurmuştur. İsrail Ticaret Bakanlığı sözcüsü, İsrail'in Türkiye'ye ithal edeceği ürünler arasında araba lastikleri, otomobil, antibiyotik, kalemler, kimyasal maddeler ile çeşitli elektrikli ürünlerin yer aldığını açıklamıştır (N.A., FO, 371/142349/VR11344/1, 6 Şubat 1959). Türkiye ile ekonomik ilişkilerin gelişmesi İsrail ekonomisinde de rahatlatma sağladı. 1959 yılının ilk yarısına gelindiğinde İsrail'in dış ticaret açığı ile ilgili problemleri sürüyordu; ancak bu açık bir önceki yıla göre %14 azalmıştı. İsrailli ekonomistler İsrail'in dış ticaret açığının beş on sene içinde ciddi oranda azalacağını düşünüyordu (Şalom, 11 Kasım 1959).

Şalom gazetesi gibi bazı basın yayın organları 1959 yılına gelindiğinde, Türkiye-İsrail ekonomilerinin tamamlayıcı özelliğini yeniden vurgulamaya başladılar. Şalom, Türkiye'nin sahip olduğu bol tarım ürünü ve hammaddeyi İsrail gibi hammadde ve tarım ürünü ihtiyacı fazla olan ülkeye rahatlıkla sattığını belirterek, 1959 yılına gelindiğinde yaşanan geçici döviz sıkıntısına rağmen, iki ülke

arasındaki ticari bağların gevşemediği değerlendirilmesini yapmıştır. Ayrıca 1950 yılında yapılan ticaret anlaşması gereği 1.500.000 dolarlık karşılıklı kredi sınırı konduğunu, ancak bu rakamın 1954 yılında iki ülkenin ihracat mevsimlerinin farklı olmasından kaynaklanan zorlukları aşmak için 4.5 milyon dolara yükseltildiğini belirtmiştir. İki ülke arasında 1953-1956 dönemi istatistiklerine göre 10-12.000.000 dolarlık bir ticaretin gerçekleştiği; ancak 1956'dan sonra bu rakamda yaşanan düşüşün döviz sıkıntısından kaynaklandığı iddia edilmiştir. Ağustos 1958'den itibaren normalleşen Türk ekonomisinin içinde İsrail ihracatçısının yerini koruduğu, hatta ikili ticarete iyileşmeler yaşandığı, 1959 yılının ilk sekiz ayında karşılıklı ticaretin 7 milyon dolar olduğu belirtilmiştir. İsraili müteahhitlerin ve mühendislerin Türkiye'de büyük üne kavuştuğu iki ülke arasında büyük şehirlerin su alt yapısının yapımında yoğun işbirliği sağlandığına dikkat çekilmiş, ayrıca Türk yatırımcıların da İsrail'de yatırımlara başladığı aktarılmıştır. 1955 yılında önemli sorunlarla karşılaşan Türkiye ekonomisine destek olmak için İsrail'in, Türkiye'den alacağı malların dünya piyasasından %20 pahalı olsa bile almaya devam edeceğini açıkladığı tekrar hatırlatılmıştır (Şalom, 26 Ağustos 1959).

Türkiye ve İsrail ticari ilişkilerinin yeniden hız kazandığı bir dönemde artık Arap ülkeleri İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılmıyordu. Öte yandan Arap ülkeleri İsrail'e yönelik ekonomik ablukayı devam ettiriyordu. İsrail ile ticaret yapan firmaların Arap ülkeleri ile ticaret yapmaması için getirilen kısıtlamaları ihlal ettiği gerekçesi ile Arap Birliği 11 Türk firmasını Arap ülkelerinde ticaret yapmaktan men etmişti (Milliyet, 25 Ağustos 1956). Üstelik Sovyetler Birliği, Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri daha da bozmak için faaliyetlerine devam ediyordu; Rus basınında, İsrail Genelkurmay Başkanı'nın Ankara'ya geldiği ve İsrail'in Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı yapmayı planladığı askeri hareket planına Türkiye'nin destek verdiğine dair haberler çıkmıştır (N.A., FO, 371/142292/VR10344/1, 14 Nisan 1959).

Türkiye-İsrail arasındaki ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi için yürütülen çalışmalar 1960 yılına gelindiğinde hız kesmeden devam etmiştir. Türkiye ve İsrail, 18 Mart 1960'ta, 4 Temmuz 1950'den beri yürürlükte olan ticaret anlaşmasının yerine yeni bir anlaşma yapmıştır. Yeni anlaşma ile ödemelerin %50'si takas %50'si konvertibl döviz şeklinde olmasına karar verilmiştir. İki ülke arasında ticari hesaplar merkez bankaları tarafından yarısı iki taraflı, yarısı çok taraflı hesapta tutulacak ve iki taraflı hesapta 1.5 milyon dolarlık swing işlemi mümkün olacaktı. Yıl sonuna kadar İsrail ticaret dengesi kendi lehine değişmesi durumunda Türkiye, swing talebinde bulunmaksızın harekete geçecekti. Bu yeni anlaşma ile Türkiye-İsrail ekonomik ilişkilerinde düz takas düzenlemeleri sona eriyordu. İsrail, Türkiye ile ticari ilişkilerini daha sağlam bir zemine oturtabileceğini düşünüyordu. Anlaşma ile takas yapılacak mallar listesi yapılmıştı. İsrail ithalat için tahsisatının 1 milyon dolarını İzmir Fuarı için ayırmıştı (N.A., FO, 371/151220/VR11344/1, 20 Mayıs 1960).

Yeni anlaşma ile kliring oranı %60 artırılarak 32 milyon dolara çıkarılıyordu (The New York Times, 21 Mart 1960). Ticaret Bakanlığı anlaşma ile ilgili yaptığı açıklamada Türkiye'nin İsrail'e gıda maddeleri ihraç edeceğini, buna karşılık, buzdolabı, cam, asfalt, alüminyum sac, elektrikli motorlar, kamyon, kamyonet ve çeşitli sanayi maddeleri ithal edeceğini belirtti (Milliyet, 27 Mart 1960). Bu anlaşma, 4 Temmuz 1950'de yapılan Ticaret Anlaşması yerine geçerken, aynı gün yapılan Modus Vivendi geçerliliğini korumuştur. Taraflardan birinden, süre bitiminden iki ay önce anlaşmanın feshi yönünde talep gelmezse her yıl kendiliğinden uzatılmasına karar verilmiştir. Hazırlanan listede Türkiye'nin İsrail'e daha çok tarım ve hayvancılık ile hammadde ihraç etmesi, İsrail'in ise kimyasal madde, ilaç, gübre, boya, plastik eşya, lastik, kâğıt, pamuklu mamul, asfalt, cam, demir ve emaye eşya, el aletleri, tıraş bıçağı, beyaz eşya, klima, asansör, dikiş makinası, akü, elektrikli motor, optik malzeme, piyano, fırça, dolma kalem, kurşun kalem gibi geniş bir ara mal listesi vardı. Yapılan yeni Tediye Anlaşması ile Türkiye Merkez Bankası ile İsrail Bankası arasındaki karşılıklı limitlerin arttırılmasına karar verilmiştir (Resmî Gazete, Sayı: 10676, 9 Aralık 1960, s. 2694-2696).

Bütün bu gelişmelerin yaşandığı sırada Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen darbe ile iktidar değişti. Darbe sonrası kurulan yeni yönetim Ağustos 1960 içinde İsrail'e yönelik tutumunda bazı

değişiklikler olacağını gösterdi. Önce Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından izin verilmiş olmasına rağmen Fenerbahçe ve Feriköy'ün İsrail'de yapacağı maçlar iptal edildi. Ardından hükümet İsrail'de kurulacak sigara fabrikası için yapılan anlaşmadan çekildiğini duyurdu. Bu kararın ardından Ürdün, Türkiye'den sigara ve tütün ithalatına dair yasağı kaldırdı. Bu, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ticaretine zarar vermemek için attığı bir adımdı (N.A., FO, 371/151175/VR10344/1, 23 Ağustos 1960). Bunun üzerine Arap Birliği, Arap ülkelerinin Türk sigara ve tütünlerine karşı bir yıldır aldıkları boykot kararını sona erdirdiklerini, bu kararda Türk sigaralarının İsrail'de üretilerek dış piyasaya satılmasına imkan veren Türk ve İsrail hükümeti arasında yapılan anlaşmadan Türk hükümetinin vazgeçmesinin ve yeni Türk hükümetinin Arap ülkeleri ile ilişkilerin düzeltilmesi için samimi gayretlerinin etkili olduğu belirtilmiştir. Ardından Türkiye ile Arap ülkeleri arasında bir ticaret merkezi açmayı planladıklarını duyurmuştur (Milliyet, 29 Eylül 1960).

Sonuç

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmamış, ancak uzun savaş yılları ve ordusunu sürekli seferberlik durumunda tutmak zorunda kalması nedeniyle ekonomisi savaştan dolayı büyük zarar görmüştür. Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin toprak ve üs talepleri ile karşı karşıya kalan Türkiye, bu tehditten korunmak için Batılı ülkelerle, özellikle ABD ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır. ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'yi kendi yanında müttefik olarak kabul etmesi için Türkiye'nin ekonomik ve siyasal sistemini müttefiklerine göre ayarlaması gerekiyordu. Türk ekonomisi liberalleşerek Batılı ülkeler ile uyumlu hale gelmeli, ayrıca çok partili siyasal hayata geçiş sağlanmalıydı. II. Dünya Savaşı ekonomisi üzerinde ağır hasar yaratmış, sanayileşmesini tamamlayamamış Türkiye için ekonomik yapıyı yeniden düzenleyerek Batılı ülkelere uyumlu hale getirmek büyük güçlükler içeriyordu.

Türk ekonomisinin bu dönüşümde dış yardıma ve çevresinde ekonomik, siyasi, askeri olarak işbirliği yapabileceği partnerlere ihtiyacı vardı. Dış yardım önemli ölçüde ABD'den sağlandı, ancak ekonomik işbirliği yürütülecek ülke bulmak kolay olmadı. Türkiye'ye yakın Ortadoğu ülkeleri, Türkiye ile benzer bir şekilde tarımsal ürün ihraç ediyorlardı. Bu ülkelerle Türkiye arasındaki takas yoluyla ticaret sınırlı kaldığı gibi bunlar Türkiye'nin ihracat ürünlerine pazarda rakipti. Bu nedenle Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ticaret istenilen ölçekte büyümüyordu. Tüm bunlara rağmen II. Dünya Savaşı'nın ardından Doğu Avrupa ve Balkanların bir kısmı Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girdiği için Arap ülkeleri Türkiye'nin öncelikli ihracat pazarı oldu. Türkiye'nin Filistin manda yönetiminden itibaren bu bölgeye artan ihracatı daha da genişledi.

İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Türkiye'nin işgal edilen Filistin toprakları üzerine kurulan İsrail ile ekonomik ilişkileri hızla gelişti; çünkü yeni kurulan İsrail, Türkiye'nin yakın müttefiklik ilişkisi kurmak istediği ABD tarafından destekleniyordu. Üstelik I. Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'in Araplara karşı sergilediği askeri üstünlük Türkiye'nin İsrail'e yönelik ilgisinin artmasını sağladı. Türkiye ve İsrail kısa süre içinde ekonomik partner olabileceklerini gördüler. Türkiye, artık kendine yakın bir coğrafyada takas üzerinden ticaret yapabilecekti. Diğer Arap ülkelerine buğday satarak karşılığında ara mallar veya endüstri ürünleri alması, uzmanlar getirmesi mümkün değilken, İsrail ile yapılacak ticarete bu imkan dahilindeydi. İsrail'in ise yeni kurulan bir devlet olarak tarımsal üretimi oldukça kısıtlıydı. Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bakımından fakir bir coğrafyada kurulan İsrail'in tarımsal alanda sulama projeleri gibi altyapıları tamamlamadan ve dışarıdan sürekli gelen Yahudi göçünü tarımsal üretimde aktif bir şekilde kullanmadan, temel ihtiyaçlardaki dışa bağımlılığını sona ermesi mümkün değildi. Bu ihtiyaçların uzak coğrafyadan getirilmesi maliyetliydi. Kendisini yok edilmesi gereken bir düşman olarak gören Arap ülkelerinden tarım ürünlerini düzenli bir şekilde sağlayamıyordu. Yakın coğrafyada İsrail'in tarım ürünleri ve hammadde ihtiyacını karşılayabileceği tek ülke Türkiye'ydі. Üstelik Türkiye, geniş coğrafyasında yağışın bol olduğu dönemlerde tarımsal üretimi güçlü olan, yeraltı zenginliklerine rağmen bunları işleyecek endüstri kurumları bulunmayan bir ülkedydi. Yani İsrail'in ilk yıllarında ihtiyaç duyduğu tarımsal ürün talebine ve hammadde ihtiyacına cevap

verebilirdi. Bu şartlar altından Türkiye ve İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler hızla gelişti ve buna siyasi ilişkiler de eşlik etti.

DP iktidara gelmeden önce Türkiye-İsrail diplomatik ilişkileri tam olarak başlamıştı. Bu esnada bir ticaret anlaşması yapmak için çalışmalarını sürdürüyordu. DP, iktidara gelmesinin ardından hiç zaman kaybetmeden İsrail ile ticaret anlaşması yaparak iki ülke ekonomisinin tamamlayıcı özelliklerini tam manasıyla hayata geçirdi. İki ülke ekonomik olarak birbirini tamamlayıcı özelliklerini 1954'e kadar korudular ve bu süreçte hızla ticaret hacimleri genişledi. Türkiye ve İsrail siyasi olarak birbirlerini daha iyi tanıdılar. Türkiye, 1954'e kadar Arap dünyasından İsrail ile ilişkiler konusunda gelen eleştirileri güçlü ekonomik ilişkiler ve elde ettiği kazanç nedeniyle çok fazla dikkate almadı. Ancak 1954 sonrası iki ülke ekonomisinin tamamlayıcı özelliği yavaş yavaş ortadan kalktı. İsrail temel ihtiyaçlarında örneğin buğdayda 1950-1953 arasındaki dönemde olduğu kadar Türkiye'ye bağımlılık hissetmiyordu. Türkiye ise ana ihracat kalemi olan tarım ürünlerinin geliştirilmesinde stratejik yatırımlar yapamamıştı. Traktör sayısı artmış buna bağlı olarak köydeki işsizlik artınca şehirleşme oranı hızla tırmanmıştı. Türkiye, buğdayını hızla büyüyen şehirlerin iaşesine ayırmak zorundaydı. Ayrıca tarımsal sulama için gerekli altyapı yatırımı yapılmamıştı. Bu durum üretimi yağışa bağımlı kılıyordu. 1953-1954 yıllarında kendini gösteren kuraklık, üretimin düşmesine, bu da İsrail gibi hazır alıcı konumdaki pazarların taleplerinin dahi karşılanamamasına neden oldu. Kentleşme, lüks tüketim kültürü Türkiye'nin ithalat talebini arttırmıştı. İsrail'den talep edilen ürünlerin sayı ve çeşidi artarken, ihraç edilen ürünler çeşitlendirilemiyor ve miktarları azalıyordu. Bu bunalımlı ortamda Türkiye, İngiltere'nin ve ABD'nin desteğiyle İslam ülkeleri ile Bağdat Paktı'nı imzalayınca ve Süveyş Krizi patlak verince Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri 1958'e kadar ağır bir bunalım yaşadı. Türkiye, artık müttefik olduğu İslam ülkelerinin İsrail ile ilişkiler konusunda getirdiği eleştiri karşısında kayıtsız kalamıyordu. Ancak Süveyş Krizi sonrası Ortadoğu'da Arap ülkelerindeki radikalleşme, Arapların Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kurma gayretleri, Eisenhower Doktrini ve Suriye Krizi, Türkiye ve İsrail'i tekrar birbirine yakınlılaştırdı. Bu yakınlılaştırma sürecinde iki ülke ekonomik olarak birbirlerini tamamlayıcı özelliklerini yeniden hatırladılar. Türkiye de İsrail de ticari ilişkiler için 1954 öncesi uygun koşulların olmadığını farkındaydı. Ancak siyasi olarak iki ülkenin kendisine karşı olan Arap ülkelerine karşı yan yana durması bir zorunluluktan ibaretti. Bunun ekonomik bağlarla güçlendirilmesi gerekiyordu. İsrail, 1955'ten itibaren Türkiye pazarını kaybetmemek için ciddi çaba sarf etmişti. Şimdi tüm bu çaba ve yatırımlardan vazgeçmek de istemiyordu. İsrail ekonomisi çok ciddi gelişme göstermesine rağmen halen ABD yardımına bağımlıydı. Böyle bir ortamda Türkiye pazarından vazgeçmek rasyonel değildi. Türkiye'den alınan hammadde yakın olması nedeniyle ucuzdu. Bu, ürün maliyetlerinin düşmesini; İsrail'in Batılı rakipleri ile fiyat rekabetinde avantajlar elde etmesini sağlayabilirdi.

Türkiye ise Arap ülkeleri ile siyasi ve askeri ittifaklar kurma çalışmalarından istediği sonucu alamamıştı. Müttefik olduğu Irak, İran, Pakistan ile ticaret hacmi, İsrail ile karşılaştırılamayacak ölçüde düşüktü. Artan ekonomik sorunlar özellikle döviz kıtlığı, temel ihtiyaç ürünlerinin bile Avrupa'dan ithaline engel oluyordu. Elindeki kıt döviz rezervlerine dokunmadan ihtiyaç duyduğu ithalat ürünlerini İsrail'den temin etme imkanı vardı. 1958 yılının başından itibaren iki ülke önce siyasi olarak birbirlerine yaklaştılar. Bu yakınlılaştırma neticesinde 1958 yılında anti-Arap niteliği olan, siyasi, askeri istihbarat alanından iki ülke arasındaki işbirliğini arttırmaya yönelik Perfirik Anlaşmayı yaptılar. Ardından kurulan bu bağı güçlendirmek için Mart 1960'da daha kapsamlı bir ticaret anlaşması imzaladılar. DP'nin on yıllık tecrübesi sonrası, yaşanan inişler ve çıkışlara rağmen Türkiye-İsrail arasındaki ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkiler kadar önemli olduğunu, tamamlayıcı özelliği kalmasa da Türkiye'nin Ortadoğu'daki ekonomik partnerinin Arap ülkelerine nazaran İsrail olduğunu görmüştü. Ancak DP iktidardan 27 Mayıs 1960'da darbe ile uzaklaştırılınca yeni iktidar DP'nin İsrail ile yakınlılaştırma siyasetini Arapları karşısına alarak devam ettirmeme kararı aldı.

KAYNAKÇA
Arşiv Belgeleri

- BCA, Fon Kodu. 30-10-00-00, Yer Adı: 131-942-5, 14 Kasım 1949.
- BCA, Fon Kodu. 30-10-00-00, Yer Adı: 84-531-14, 23 Aralık 1948.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 118-108-3, 24 Mart 1949.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 123-64-8, 4 Ağustos 1950.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 129-39-5, 14 Mayıs 1952.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 131-25-10, 04 Nisan 1953.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 132-36-12, 13 Mayıs 1953.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 133-87-10, 05 Kasım 1953.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 134-102-17, 25 Aralık 1953.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 135-25-15, 20 Şubat 1954.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 135-43-2, 30 Nisan 1954.
- BCA, Fon Kodu. 30-18-01-02, Yer Adı: 154-69-7, 16 Aralık 1959.
- N.A., FO, 371/115821/VR10344/2, 9 Ağustos 1955.
- N.A., FO, 371/121700/VR10344/1, 23 Kasım 1956.
- N.A., FO, 371/121700/VR10344/10, 29 Kasım 1956.
- N.A., FO, 371/121700/VR10344/4, 27 Kasım 1956.
- N.A., FO, 371/123999/RK1011/1, 16 Ocak 1955.
- N.A., FO, 371/124026/RK11353/1, 11 Mayıs 1956.
- N.A., FO, 371/128099/VR10344/1, 17 Nisan 1957.
- N.A., FO, 371/128099/VR10344/2, 31 Mayıs 1957.
- N.A., FO, 371/134331/VR11344/1, 17 Eylül 1958.
- N.A., FO, 371/136450/RK1011/1, 4 Şubat 1958.
- N.A., FO, 371/142292/VR10344/1, 14 Nisan 1959.
- N.A., FO, 371/142349/VR11344/1, 6 Şubat 1959.
- N.A., FO, 371/151175/VR10344/1, 23 Ağustos 1960.
- N.A., FO, 371/151220/VR11344/1, 20 Mayıs 1960.
- N.A., FO, 371/75098/E3507/4, 08 Mart 1949.
- N.A., FO, 371/82522/ER10344/1, 12 Aralık 1950.
- N.A., FO, 371/87942, 14 Eylül 1950.
- N.A., FO, 371/87942/RK1023/4, 5 Ağustos 1950.
- N.A., FO, 371/87942/RK1023/5, 14 Eylül 1950.
- N.A., FO, 371/87942/RK1023/5, 14 Eylül 1950.

- N.A., FO, 371/87942/RK1023/6, 6 Kasım 1950.
N.A., FO, 371/91189/E1028/1, 22 Ağustos 1951.
N.A., FO, 371/95267/RK1011/1, 8 Ocak 1951.
N.A., FO, 371/95267/RK1011/1, 8 Ocak 1951.
N.A., FO, 424/287/R1971/44, 04 Şubat 1947.
N.A., FO, 492/10/VR1115/3, 18 Ocak 1955.
N.A., FO, 492/3/E12482/1016/131, 10 Ekim 1949.
N.A., FO, 492/3/E13850/1016/131, 11 Kasım 1949.
N.A., FO, 492/3/E14489/1016/131, 30 Aralık 1949.
N.A., FO, 492/4/ER1013/15, 3 Kasım 1950.
N.A., FO, 492/4/ER1013/9, 11 Ocak 1950.
N.A., FO, 492/6/ER1111/1, 5 Ocak 1952.
N.A., FO, 492/7/ER1013/7, 16 Ocak 1953.
N.A., FO, 492/8/VR1011/1, 7 Ocak 1955.
N.A., FO, 492/8/VR1022/8, 16 Kasım 1954.
N.A., FO, 492/8/VR1121/1, 22 Şubat 1954.
N.A., FO, 492/9/VR1011/1, 18 Ocak 1955.
N.A., FO, 492/9/VR1051/4, 10 Şubat 1955.
N.A., PREM, 11/2563, 10 Ağustos 1958.

Gazeteler

Milliyet

Resmi Gazete

Şalom

The Christian Science Monitor

The New York Times

Kitap ve Makaleler

- Amikam, N. (1987), *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean*, London: Frank Cass.
- Boratav, K. (2003), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İstanbul: İmge Kitapevi.
- Demirkollu, C. (2016), 1948-1983 Dönemi Türkiye-İsrail Siyasi İlişkileri, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa.
- Erhan, Ç. (1997). “Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkilerinin Dünyası ve Bugününe Kısa Bir Bakış” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: 21 Sayı: 202.

-
- Erhan, Ç. (2002), “Türkiye'nin İsrail İle İlişkileri (1948-2001)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 17, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Erhan, Ç., Kürkçüoğlu, Ö. (2012), “Filistin Sorunu” *Türk Dış Politikası Cilt:1*, (Ed. Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkin, F. C. (1987), *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, C.II. K.I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gruen, G. E. (1970), “Turkey, Israel and The Palastine Question 1948-1960: A Study in the Diplomacy Ambivalence”, Columbia University in the Faculty of Political Science, Unpublished Doctor of Philosophy, Columbia.
- Kuneralp, Z. (1999), *Sadece Diplomat Anılar-Belgeler*, İstanbul: İsis Yayımcılık.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972), *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970*, Ankara: Sevinç Matbaası
- Liel, A., Yirik, C. (2010), *Turkish-Israeli Relations 1949-2010 = Türkiye-İsrail ilişkileri 1949-2010*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Yılmaz, T. (2010), “Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 5, Sayı 1.